

OGLEDI

DWORKINOVA LIBERALISTIČKA TEORIJA ZAJEDNICE*

Apstrakt: U ovom radu autor analizira Dworkinov pokušaj da u okviru liberalističke teorije razvije koncepciju zajednice i dužnosti iz udruživanja (associative obligations), pri čemu zajedništvo shvata kao posebnu intrinzičnu vrednost. Mada u ovom pokušaju iskrsavaju problemi, kao što je nedovoljno jasno distingviranje političke od drugih zajednica, kao i Dworkinovo preusko određenje domena aktivnosti i kompetencija političke zajednice, autor smatra da je reč o izuzetno značajnom poduhvatu, koji bitno upotpunjuje teorijska interesovanja standardnih liberalističkih teorija.

Ključne reči: liberalizam, dužnosti iz udruživanja, zajednica, politička zajednica.

Tri ideala prosvetiteljstva

Autorski opus Ronalda Dworkina je veoma raznovrstan, pa ipak je reč o sistematskom misliocu. U celom njegovom opsežnom delu, o zajednici i zajedništvu, političkim vrlinama i dužnostima eksplicitno se govori manje no o drugim temama značajnim za liberalizam i političku filozofiju uopšte. Ova manja kvantitativna zastupljenost može da dovede u zabunu da je reč o sporednoj temi, mada je relevantnost ovog koncepta podjednaka često diskutovanim Dworkinovima temama, kakve su teorija prava ili koncepcija socijalne jednakosti. Stoga možemo reći da se relevantnost nalazi u nesrazmeri kako sa prostorom koji Dworkin posvećuje razradi ovog koncepta, tako i sa obimom recepcije i pažnjom koju ovom konceptu pridaju Dworkinovi kritičara.

Prema Dworkinovu mišljenju, kompaktna liberalna teorija, kao i liberalna praksa, mora da izbalansira tri ideala prosvetćenosti:

---

* Ovaj članak je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu *Mogućnost primene modernih filozofsko-političkih paradigmi na transformaciju društva u Srbiji/Jugoslaviji*, a koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

slobodu, jednakost i zajedništvo. U političkoj teoriji je široko rašireno verovanje da je neizvodljivo podržavanje ova tri ideala, a da tas ne prevagne na jednu stranu. Još radikalnije tumačenje podrazumeva da su ove vrednosti međusobno suprostravljene – da, recimo, sloboda pojedinca isključuje distributivnu jednakost i vrednosti zajenice, ili da se zahtevi zajednice moraju staviti ispred individualne slobode. Liberalizam se tako tradicionalno shvatao kao koncepcija koja pretpostavlja ideal slobode, autonomije i samoodređenja pojedinca, a degradira vrednosti ostala dva ideala. Čak i kada se sloboda upotpunjuje sa jednakošću, kada se ova dva ideala tumače kao komplementi u jednom egalitarističkom liberalizmu¹, kritičari napominju da su premise liberalizma inkompatibilne se bilo kakvom „teorijom zajednice“. Ipak, Dworkin primećuje da je tek nekolicina liberala neprijateljski nastrojena prema idealu zajedništva. U većini, liberali često ističu da su građanska podrška i republikanski ideali, građanske vrline i uzajamno uvažavanje, međusobno poverenje i solidarnost vredni i neophodni ciljevi. Da li je ovo saznanje praćeno i adekvatnom teorijskom konceptualizacijom, da li su liberalni mislioci dovoljno ispitati kompatibilnost ideje zajedništva sa pojedinim fundamentalnim individualističkim delovima svoje teorije, različito je pitanje, od kojeg zavisi validnost kritike liberalizma.

Jedna pak integralna liberalistička teorija trebala bi da pokaže na koji se način ove ideje uzajamno podstiču. Dworkinov liberalizam bi trebao da ujedini ove ideale, a ne da ih međusobno suprotstavi.² Ovako shvaćen, liberalizam „održava univerzalnu viziju ljudskog blagostanja i dostojanstva koja velikom broju političkih ideala, koji se često smatraju odvojenima, daje značenje, jasnoću i ujedinjuje ih. Osnovu ove dublje vizije koja ujedinjuje čini etika, a ne od nje nezavisna politika.“³ Ovakav metodološki pristup Dworkin naziva etičkim individualizmom.

¹ Kao što je poznato, u evropskoj misaonoj tradiciji sintagma „egalitaristički liberalizam“ se često uzima kao *contradictio in adjecto*. Nasuprot tome, u američkom iskustvu se etički i politički liberalizam često vezuju upravo za veću distributivnu pravednost, odnosno veću jednakost raspodele dobara ili resursa.

² Vidi Dworkin, R., „Sloboda, jednakost i zajedništvo“, str. 276. Pojedini drugi radovi ovog autora, a najviše „Liberal Community“ i „Democracy, Community and Constitution: We the People in Court“ *University of Alberta Law Review* XXX, 1990., takođe su usmerene ka integrisanosti ovih ideala u teoriji liberalizma.

³ „Sloboda, jednakost i zajedništvo“, str. 274.

U ovom segmentu je eksplicitan Dworkinov otklon od Rawlsovog poimanja liberalizma kao striktno političke teorije. Imajući u obziru da adekvatna politička teorija mora da integriše tri vrednosti, koje nisu isključivo političkog karaktera, Dworkin se ne slaže sa idejom da je pravda kao prevashodni predmet političke filozofije nezavisna od šireg etičkog sadržaja. Etički individualizam polazi od stava da je ljudski život primaran u odnosu na – apstraktne ili pragmatične – kolektivne i opšte ciljeve i vrednosti i da se individualni životi ne mogu žrtvovati u korist drugih ciljeva. Vrednosti političkih ciljeva se određuju s obzirom na odnos prema pojedincima, njihovim pravima i slobodama. Etički individualizam nije apolitičan pošto veruje da je „glavni cilj svake političke države da živote svojih građana učini uspješnijim. Liberalizam prihvata individualnu slobodu ne zato što je zvanično ravnodušan prema onom što ljudi čine sa svojim životima, već zato što veruje da je sloboda od presudnog značaja da bi ljudi živeli dobro.“⁴ Zbog toga jer nije indiferentan prema vrednosnim opredeljenjima građana, liberalizam nije neutralan. Zbog toga što nije etički neutralan, on nije samo koncepcija političke pravednosti, natkriljujuća politička forma distancirana spram predstava građana o zajedničkom dobru.

Pošto adekvatan spoj tri ideala prosvetiteljstva pretpostavlja konstruisanje celovite liberalističke teorije, Dworkin razvija pravnu teoriju integriteta, koja teži da objedini politički i moralni život pojedinca. Pravo kao integritet strukturirano je kao koherentan skup principa o pravdi, pravičnosti i fer proceduri. Ovakvo shvatanje pravo sagledava kao instancu koja uspostavlja internu koherenciju u stavovima zajednice, ujedno onemogućujući oportuno tumačenje pravnih propisa i političkih odluka, odnosno njihovo *ad hoc* prilagođavanje trenutnim partikularnim političkim interesima. Pravo kao integritet podrazumeva da se pravednost bazira na principima, koji su protkani moralitetom zajednice.⁵

---

⁴ Ibid, str. 275. Do stavova o moralnosti i dobrom životu dolazi se preko razgovora, raspravljanja o prihvatljivosti ili kompatibilnosti specifičnih etičkih stano- višta sa pretpostavljenim zajedničkim opštim dobrom. Dijalog se pri tome vodi na fonu zajedničkih iskustava i srodnih kulturoloških pretpostavki, a ne na nivou apstraktnih formula i principa. Upor. Ibid, str. 292.

⁵ Iako je Dworkinovo shvatanje prava kao integriteta relevantno po temu zajedništva, ono zahteva opširniju interpretaciju, koju ću izostaviti zbog ograničenog obima ovog rada.

Prema Dworkinu, zajednica predstavlja personifikaciju, odnosno pripisujemo joj moralni subjektivitet i govorimo o njoj kao o subjektu ili osobi. Takođe, mi pretpostavljamo da samom svojom pripadnošću članovi imaju dužnosti prema zajednici, kao i da su dužnosti prema drugim osobama određene samom činjenicom našeg pripadanja datoj asocijaciji. Dworkin o ovoj vrsti dužnosti govori kao o dužnostima iz udruživanja.

Do preuzimanja dužnosti može doći jedino pod uslovom da su ispunjeni određeni uslovi društvenog života na osnovu kojih se formiraju asocijacije, pri čemu Dworkin ističe reciprocitet kao osnovni uslov. Uvodeći ideju reciprociteta, Dworkin bi morao da prizna da takav odnos nije jednoobrazan za svaku zajednicu, odnosno da različite vrste udruživanja povlače i različitu vrstu reciprociteta. On uglavnom govori o udruživanju i zajedništvu uopšte, što povlači nedovoljno jasnu distinkciju između političke zajednice i drugih oblika zajedništva, poput porodice ili prijateljstva. Analogije dužnosti iz udruživanja, koje Dworkin navodi, u nekim slučajevima preuzimaju funkciju modela za sve vrste dužnosti. Tako se o porodici govori kao o „paradigmi cele klase“ dužnosti prema zajednici.⁶ Postoji jasan razlog zašto je porodica pogodna kao paradigmatična asocijacija: reč je o biološkim vezama koje su mimo izbora pojedinca. Porodica se javlja kao paradigma koja bi trebala da prezentuje obaveze, vezivanja i ukorenjenosti koje su „neliberalne“ u najvećoj meri, odnosno koje nisu proizvod pregovora, konvencije ili ličnog izbora.⁷

Razmotrimo Dworkinov primer sa roditeljskom diskriminacijom kćerki u odnosu na sinove. Pošto je utemeljen na nejednakom tretiranju osoba, ovaj odnos, prema Dworkinovom mišljenju, nije oblik pravog udruživanja i iz njega ne sledi nikakva odgovornost kćerki prema roditeljima.⁸ Pretpostavimo, međutim, da je u jednoj

⁶ Dworkin, R., *Carstvo prava*, fusnota 20., str. 468.

⁷ Kako sam Dworkin isitiče, obaveze koje članovi porodice duguju jedni prema drugima jesu dužnosti koje ostavljaju najmanje izbora. (*Carstvo prava*, str. 213.) Ako u skorije vreme bude izvodljivo da roditelji biraju fizičke, emotivne i intelektualne osobe svojih potomaka, deca ipak neće biti u mogućnosti da biraju svoje roditelje. Naravno, i porodične obaveze mogu da budu stvar izbora, ali pretpostavljam da neće biti spora oko toga da li roditelji treba da brinu o deci, nego je predmet debate na koji način i u kojoj meri treba da brinu o njima.

⁸ *Carstvo prava*, str. 219-220.

kulturi običajnosno ustaljena prodaja kćerki mladoženjama, ali i velika roditeljska pažnja, briga i uzajamni prisni odnosi. Nepoštovanje volje kćerki i postupanje sa njima kao sa robom može da izazove neodobravanje, pa ipak je sumnjiva pretpostavka da se prodata kćerka ovim činom oslobađa etičke odgovornosti prema roditeljima. S druge strane, bilo bi apsurdno ukoliko građani prihvate odgovornost prema vlasti koja ih je, na primer, prodala drugoj državi ili nad njima sprovodi diskriminaciju. Odgovornost građana je različita od one u porodici, ona je mnogo bliža odgovornosti koju imaju prijatelji u međusobnom odnosu.

Kao što smo napomenuli, mada predstavljaju evidentan primer za neugovornu odgovornost, odnosno odgovornost iz udruživanja, porodični odnosi ne bi mogli da predstavljaju adekvatan model za odnose u političkoj zajednici i generalno za sve dužnosti iz udruživanja. Ove dužnosti mogu biti opšteprihvaćene na osnovu tradicije i običaja, ili se pak mogu zasnivati na recipročnom priznavanju u vidu prećutnog ili legalnog sporazuma dve ili više osoba. Pripadnost etničkoj grupi, državi, sindikatu, susedstvu, gradu ili univerzitetu – sve su ovo hibridi udruženja nastalih u većoj ili manjoj meri kao dužnosti po ličnom izboru i ugovoru s jedne, i dužnosti pripadanja s druge strane. Građani jedne političke zajednice mogu pak da prihvataju različite aranžmane uspostavljanja međusobnih dužnosti, pri čemu se podrazumeva potpuni reciprocitet, odnosno očekivanje da će se građani prema meni ophoditi na istovetan način na koji se i ja ophodim prema njima.⁹

Moje postupanje podrazumeva formu *kao da* – ja postupam slično ili istovetno *kao da* neko drugi u mojoj poziciji postupa prema meni. Imam obavezu prema članu zajednice samo ukoliko sam uveren da bi i se i drugi brinuo za mene i bio spreman da se žrtvuje za uzajamnu, odnosno zajedničku dobrobit. Dužnosti iz udruživanja imaju u ovom smislu veću jačinu, veću obaveznost od dužnosti preuzetih na osnovu eksplicitnog pristanka ili ugovora. Kako Dworkin navodi, ja ću prekršiti obećanje ukoliko bih njegovim ispunjenjem napustio prijatelja u nevolji. Stoga mora postojati podudarnost između njihovih

⁹ Pošto je reč o političkim dužnostima, reciprocitet nužno obuhvata podjednako pravo svakog člana zajednice da učestvuje u političkom životu. Dworkin primećuje kako je „besmisleno da neko mora smatrati da deli kolektivnu odgovornost unutar grupe koja poriče njegovu sposobnost samostalnog rasuđivanja“. („Sloboda, jednakost i zajedništvo“, str. 292.)

shvatanja dužnosti i interpretacija dužnosti kod drugih osoba. Na ovom mestu su Dworkinovi zaključci gotovo aristotelovski: prava zajednica može da postoji samo pod uslovom bitnog preklapanja u razumevanju značenja uzajamnih odnosa, kao što prijateljstvo može biti moguće samo među ljudima čije se poimanje prijateljstva interpretativno podudara.

Svako udruživanje ne nosi sa sobom isti teret odgovornosti, kao što svako udruživanje ne čini „istinsku“ zajednicu. Ovu „istinsku“ zajednicu čine specifične odgovornosti njihovih članova, koje Dworkin raščlanjuje u četiri vrste. Tako zajednica postoji samo ako su: 1) građani posebno odgovorni prema članovima svoje grupe, dok odgovornost te vrste nemaju prema članovima van nje, 2) te odgovornosti lične, tj. prenose se sa jednog člana na drugog, 3) odgovornosti proistekle iz mnogo šire odgovornosti. One moraju biti opšte prirode, moraju se odnositi na svakog člana zajednice, i ispoljavati se na više nivoa i u specifičnim okolnostima, ne samo u okvirima definisanim ugovorom ili sporazumom, 4) građani odgovorni za sve članove grupe, i to na jednak način prema svakom članu. Jednaka briga za svakog građanina predstavlja neophodan egalitarni element u političkoj zajednici. Mada udruženje može da ima hijerarhijsku strukturu, podrazumeva se da su pravila u grupi jednaka za sve i da ničiji život nema više vrednosti od života drugog građanina. U tom smislu kastinski sistem, u kojem se jedni članovi smatraju za manje vredne od drugih, nije istinsko udruženje, odnosno na njegovoj osnovi ne može da bude afirmisana politička zajednica.¹⁰ „Istinska“ zajednica, u koju se ubraja i politička zajednica, zadovoljava ova četiri uslova i uvodi oblike odgovornosti „koji su posebni i individualizovani i ukazuju na opštu zajedničku brigu koja se uklapa u prihvatljivu koncepciju o podjednakoj brizi“.¹¹

Uvođenje ova četiri uslova ne znači da su zajednice *per se* i pravedne zajednice, i Dworkin priznaje da čak i istinske zajednice koje ispunjavaju ove uslove mogu biti nepravedne i da podstiču

¹⁰ *Carstvo prava*, str. 216. Od izučavanja potpuno diskriminisanih članova, analitički je značajnije razmatranje položaja marginalnih grupa i mezogrupa, odnosno pripadnika grupe sa nepunopravnim članstvom. Tako, na primer, Walzer razmatra položaj meteka u starogrčkoj Atini u odnosu na kriterijume društvene pravde, ali ne i robova, koji su izvan zajednice.

¹¹ *Carstvo prava*, str. 216.

nepravdu. Njihov ekskluzivizam može da vodi u najblažoj varijanti ka ignorisanju, a u drastičnoj ka tlačenju i eksploataciji ne-članova, kao što bi to, u slučaju političkih zajednica, bio slučaj sa kolonijalizmom, nepoštovanjem međunarodnog prava, naravno i sa destabilizacijom druge zemlje i izazivanjem rata. Spoljne dužnosti ipak ne poriču značaj dužnosti iz udruživanja. U današnjoj situaciji u kojoj politička odgovornost još uvek u najvećoj meri staje na granicama vlastite države, odgovornost na osnovu udruživanja povlači posebnu vrstu odgovornosti za ljude koje objedinjuju zajedničke institucije, politički interesi i ekonomski odnosi, zajednički obrazovni sistem i istovetan sistem pravne regulative. Pošteno nije tek „prosta“ zajednica, politička zajednica se vezuje više za dužnosti proistekle iz običajnosti bratstva ili zajedništva, nego za dužnosti regulisane ugovorima. Ovo ne podrazumeva da su u političkim zajednicama odnosi proistekli iz udruživanja jedini oblici generisanja dužnosti. Primer sa odricanjem od matičnog državljanstva i naturalizovanjem u drugoj zemlji ilustruje ugovornu komponentu u političkim dužnostima.¹²

Politička zajednica se, dakle, nalazi na sredini između zajednica koje dopuštaju potpunu slobodu izbora i takvih zajednica u kojima je ta sloboda restriktivna u velikoj meri. Dworkin smatra da se najbolja odbrana legitimnosti, odnosno moralnog ovlašćenja političke zajednice da dodeljuje prava i propisuje obaveze svojim članovima, „može naći ne na tvrdom terenu ugovora, dužnosti koje nalaže pravda ili obaveza da se pošteno igra, koje važe među strancima, gde su se filozofi i nadali da će je pronaći, već na mnogo plodnijem terenu bratstva, zajednice i obaveze koje ih prate.“¹³ Na formalnom nivou, kao osnovna dužnost koju vezujemo za političku zajednicu javlja se odanost pravu. Ipak, postavlja se pitanje neophodnog sadržaja politike, odnosno karaktera političke kulture ili običajnosti jedne zajednice, koja bi vodila ka „isitinskom“ zajedništvu građana. Reč je o prihvatljivoj koncepciji pravde i vrsti jednakosti karakterističnoj za političku zajednicu.

¹² Prema ovom stanovištu, kao koherentan princip državne pripadnosti javlja se *ius soli*, nasuprot *ius sanguinis*, pošto zajednička briga povezuje osobe koje žive u istoj zemlji pod jednakim uslovima i dele istu sudbinu. Određena pravila, kao što je, recimo, pravo takozvane dijaspore da učestvuje u političkom životu, mada nema suštinski interes da bude angažovana i „ne deli istu sudbinu“ sa matičnim narodom, predstavlja neopravdano odudaranje od prethodno naznačenog principa.

¹³ *Carstvo prava*, str. 221-222.

Pojedni kritičari ukazali su na teškoće koje se javljaju kod uslova jedinstvene interpretacije pravednosti u okviru iste političke zajednice.¹⁴ Problem je postavljen na sledeći način: da li je, u slučaju da postoji sukob oko tumačenja pojmova brige, pravde, pravednosti itd. u okviru istog društva, reč o dve političke zajednice unutar jedne države? Ukoliko priznamo da je neposredno pre građanskog rata u SAD postojala jedna jedinstvena politička zajednica, narušen je Dworkinov uslov zajedničke interpretacije, jer bi se dve grupe ljudi fundamentalno razlikovale u pogledu značenja pravednosti. Dworkin bi morao da dopusti da prihvatanje moralnog legitimiteta nije koekstenzivno sa granicama političkih institucija.

Drugi primer predstavljaju Alandska ostrva, koja su pretežno nastanjena Šveđanima, ali su pod međunarodnom arbitražom Lige naroda integrisane u Finsku kao oblast čiji građani imaju posebna prava u odnosu na stanovništvo u samoj Finskoj. Prigovor bi još jednom glasio da je reč o dve političke zajednice, u ovom slučaju zbog toga jer građani nisu tretirani na jednak način. Dworkin bi mogao da odgovori da pozitivna diskriminacija može biti saglasna sa integritetom ukoliko je njen cilj obezbeđivanje ravnopravnosti i pravednosti između skupina, odnosno ukoliko ona služi ispravljanju određene istorijske nepravde, očuvanju samobitnosti manjinske grupe, postavljanju manjinske grupe u manje podređen položaj itd. Slučaj sa Alandskim ostrvima bio bi suprotan integritetu ukoliko bi *ceteris paribus* neka druga manjinska grupa ili oblast imala manja prava od one sa ostrva. Široka, privilegovana samouprava ne čini ova ostrva zasebnom političkom zajednicom, jer su principi kojima se definiše samouprava principi integrisani unutar konstitucije šire političke zajednice i odgovaraju preovlađujućim shvatanjima dobro uređenog društva.

Ovi slučajevi koji ilustruju raspolučenost prava i moraliteta unutar jedne države se, ipak, korenito razlikuju. Za razliku od Alandskih ostrva i Finske, između američkog Severa i Juga nije postojao prihvaćeni moralni kodeks koji bi odgovarao zahtevima integriteta. Ovde je reč o dva društva sa principima koji su u fundamentalnoj koliziji, pri čemu se jedan konkretan princip – robovlasništvo – nikako ne može uskladiti sa zahtevima integriteta, zaštite individualnih prava i uslovima zajedničke brige za sve članove zajednice. Ovde zaista

¹⁴ Ovde imam u vidu Lagerspetzovu kritiku i njegov članak „Ronald Dworkin on Communities and Obligations: A Critical Comment“.

postoje dve nepomirljive celine, no nepomirljivost i dovodi do građanskog sukoba, koji se ne završava nagodbom, nego ili prihvatanjem načela suparničke strane, ili raspadom zajednice.

U „istinskoj“ političkoj zajednici od osoba se traži da deluju prema principima, a ne samo prema normama generisanim na osnovu političkog kompromisa. Pri tome se podrazumeva da je sistem otvoren za debatu o tome koji će se principi usvojiti, odnosno na osnovu kojih principa će se zajednica rukovoditi u tretiranju pravde ili pravičnosti. Članovi zajednice prihvataju da njihove dužnosti nisu iscrpljene dometima političkih odluka, određene i ograničene prihvaćenim pravnim propisima. Svakog člana obavezuje i sistem principa, koji ove odluke i propisi podrazumevaju, mada sam taj sistem nije neposredno pravno obavezujući i nije plod promišljene političke odluke, nego se prećutno podrazumeva.¹⁵ Zajednica zasnovana na principima legitimno polaže pravo na vlast i propisivanje dužnosti, odnosno ne zasniva svoj legitimitet na neupitnom autoritetu gole prisile.

Model zajednice kao preklapanja u principima ima prednost u odnosu na alternativne modele utoliko što je u njemu sačuvana osnovna briga za svakog člana podjednako, istovremeno omogućujući da te principe prihvataju i osobe koje se međusobno razilaze oko značenja pravde i nepristrasnosti.¹⁶ U ovom smislu je zajednica na osnovu principa srodna Rawlsovom određenju preklapajućeg konsenzusa oko principa pravednosti, konstituisanih na takav način da ih prihvataju osobe sa različitim sveobuhvatnim koncepcijama dobra. Dworkin pretpostavlja da „svaki član prihvata politički integritet kao poseban politički ideal i smatra da prihvatanje tog ideala uopšte, čak i među ljudima koji se inače ne slažu oko pitanja političkog morala, predstavlja sastavni deo političke zajednice.“¹⁷ Ovakvo udruženje zasnovano na principima odgovara zahtevima koje Dworkin postavlja pred pravo shvaćeno kao integritet. Lična odgovornost pojedinaca, njihova dužnost da nikoga ne ostavljaju po strani, neopravdanost žrtvovanja bilo koje osobe zarad ostvarenja opšteg dobra ili uvećanja zajedničke sreće odgovara koherencijskom zahtevu integriteta moralnosti, prava i političkog delovanja i osnovnom postulatu da se prema svakoj osobi postupa jednako.

---

¹⁵ *Carstvo prava*, str. 226.

¹⁶ *Ibid*, str. 229.

¹⁷ *Ibid*, str. 226.

Rekli smo da zajednica predstavlja nešto više od udruženja oformljenog na slučajnim okolnostima. Njena osnovna načela prevazilaze pravila koje prihvatamo jedino zbog uzajamne koristi koju bismo stekli ukoliko bismo se pridržavali nekog kodeksa pravila. U ovom drugom pragmatičkom modelu središnje mesto ima kompromis kao oblik regulisanja odnosa u pluralističkom društvu, koji obezbeđuje najbolji balans prava i dužnosti kako pojedinaca, tako i različitih udruženja. U ovom slučaju su obaveze koje pojednici imaju prema zajednici i drugim ljudima isuviše površne da bi se mogle opravdano smatrati brigom za datu grupu ili osobe.¹⁸ To je stanje u kojem svaka osoba ili grupa pokušava da „ugovor o kompromisu“ protumači ili preinači u sopstvenu korist. Povrh toga, strana koja pri sklapanju kompromisa nema dovoljno moći i kapaciteta da zadobije ravnopravan status plaća cenu marginalizacije i subordinacije, jer nisu određeni principi pravednosti koji bi bili obavezujući za sve subjekte.

Liberalna politička zajednica

Najiscrpniji odgovor na zamerku da je liberalizam kao politička teorija neprijateljski raspoložena, ili bar nije u dovoljnoj meri prijemčiva za značaj zajednice, Dworkin daje u članku *Liberal Community*. Dworkin pokazuje da odbrana individualnih prava nije u neskladu, pa čak i da podupire ispravnu i vrednu normu da pojedinci treba da poistovećuju svoj interes sa interesom političke zajednice.¹⁹

U slučaju personifikovanog kolektiva, određena zajednička delatnost jeste različita od delatnosti pojedinačnog člana, odnosno ona nije samo jednostavna agregacija individualnih činova. Rezultat kolektivne delatnosti tiče se opet samog pojedinca, tako da uspeh ili neuspeh kolektiva biva recipiran kao lični uspeh ili neuspeh. Poznat je Rawlsov primer sa orkestrom, kojem merilo uspeha nije samo dobro izvođenje svakog pojedinca ponaosob, već pre svega orkestrirana celina, tako da same muzičare duboko pogađa uspešnost ili neuspešnost izvedbe svakog člana orkestra, a ne samo njega samog. Transponovano na političku zajednicu, odluke i postignuća određene političke zajednice odražavaju se na planove i lična ostvarenja njenih

---

¹⁸ Ibid, str. 227.

¹⁹ Dworkin, R., „Liberal Community“, str. 480.

članova. Stoga je ova veza, pomalo patetično rečeno, „sudbinska“, jer je dobrobit građana vezana za ukupnu pravednost zajednice.

Ovakav argument, koji pojedinca dovodi u etičku relaciju sa zajednicom, Dworkin naziva *argumentom iz integracije*.²⁰ U njemu se zahteva da kao osnovnu jedinicu političkog delovanja (unit of agency) u analizi treba da uzimamo zajednicu, a ne zbir pojedinaca sa trenutnim aspiracijama ili statističku rezultantu kontingentnih delanja. Ova tvrdnja ne polazi od ontološkog primata zajednice, nego od činjenice zajedničke društvene aktivnosti i impregniranosti prakse pojedinaca praksom zajednice. Zajednica i njeni članovi ukorenjeni su i određeni praksom i vlastitim društvenim položajem, pri čemu je besmisleno pitanje ontološkog primata bilo individue, bilo kolektiva. Primer sa orkestrom to jasno ilustruje, pošto je konstituenens orkestra zajednička aktivnost, a ne apstraktni kolektivitet ili svaki pojedinac ponaosob.²¹

No kolektivni činovi određuju tek jednu posebnu dimenziju kolektivnog života. Zajednička praksa definiše muzičare kao orkestar, ali i aficira njihov identitet jedino u dimenziji umetnosti. Ostatak njihovog privatnog života, kao i vrste odnosa koje imaju kao pripadnici drugih zajednica, jesu samo kontingentno povezani sa njihovim aspiracijama i postignućima u muzici. Bilo bi apsurdno da transponujemo etička svojstva orkestru i da govorimo, recimo, o njegovom seksualnom životu. Konačno, treba da ispitamo da li postoji zajednica koja bi zahvatala širi opseg etičkih dužnosti od onoga koji definiše formalna praksa. Politička zajednica bi, prema pojedinim neliberalističkim shvatanjima, bila ovakva vrsta asocijacije. Ovakvo stanovište je osnovni predmet Dworkinove kritike. Analogno sa seksualnim životom člana orkestra, mnogi aspekti ličnog života koji jesu ili mogu biti regulisani širom etičkom doktrinom, povezani su kontingentno sa životom političke zajednice. Ukoliko zajednica kao celina prisvoji prerogative partikularne etičke zajednice, ona povređuje moralnu nezavisnost pojedinca, koja je deo istog korpusa prava kao što su to i politička prava. Državno prisvajanje šireg etičkog stanovišta ima kao posledicu nejednaki odnos prema pojedinim građanima.

---

²⁰ „Liberal Community“, str. 492.

²¹ Ovakvo formulisanje problema konstituisanja zajednice i članstva kroz društvenu praksu, Dworkina konačno približava komunitaristima, pre svega stavovima MacIntyreya izloženim u knjizi *After Virtue*.

Prihvativši da zajednica ima vlastiti život i da poseduje sopstveni subjektivitet definisan zajedničkom praksom, Dworkin rezonuje na način komunitariste, i to u onim registrima koji inkliniraju ka konzervativizmu. Zajednica jeste nešto više od statističkog zbira interesa i preferencija pojedinaca. Vlast koja ima legitimitet ne bi trebala da bude ravnodušna prema načinu života građana, njihovim ciljevima i koncepcijama dobra. Ključni otklon od komunitarizma krije se u domenu određenja političke prakse, a samim tim i sadržaja koji ima politika kao kolektivna delatnost. Prema Dworkinu, političku zajednicu obeležavaju formalni politički akti institucija, kao što su odluke pravosudnih institucija i propisi koje donose ovlašćeni politički autoriteti.²² Svi punoletni građani su sastavni deo političke zajednice, pošto posredno – učestvovanjem na izborima i glasanjem, učestovanjem u debatama, političkim agitovanjem itd. – imaju uticaja na donošenje odluka. Takođe, oni su članovi te zajednice i stoga jer su aficirani odlukama legitimnih autoriteta. U komunitarističkom pristupu se, međutim, tvrdi da političku zajednicu ne konstituišu jedino formalni politički akti. Ona ima obuhvatnije etičke zadatke od osiguranja političkih sloboda ili imovinske sigurnosti, kao što je očuvanje i dobrobit partikularnih zajednica i asocijacija u kojima je pojedinac formiran.

Prema Dworkinu, kada izabrani zvaničnici poseduju legitimitet koji su na njih preneli članovi političke zajednice, njihova delatnost predstavlja legitimišuću instancu izravne vlasti i monopola upotrebe prisile. Tako politička zajednica stiče subjektivitet. i akti političkih zvaničnika postaju činovi koji se poistovećuju sa aktima same zajednice. Zbog toga političke aktivnosti manjih zajednica, dakle nižeg nivoa od nacionalne države, kao što su demonstracije, apeli ili peticije aktivističkih grupa, mada jesu politički akti i čine nadogradnju participatornim procesima, nisu konstituentni po političku zajednicu.²³ Bez sumnje, zahtevi dominantne većine (ali često i

²² Upor. „Formalni politički akti političke zajednice – akti njihove vlade kroz njene zakonodavne, izvršne i pravosudne institucije – ispunjavaju sve uslove za kolektivnu delatnost koju razaznajemo kada utvrđujemo zašto neki orkestar ima život zajednice.“ („Liberal Community“, str. 496.). Život zajednice ograničen je na formalne političke odluke i Dworkinova teza „ne proširuje političko opravdanje iza onoga što su liberali već prihvatili.“ (Ibid, str. 500.)

²³ Teoretičari „civilnog društva“, ali i pojedini liberali poput napr. Kukathasa, kritikuju s pravom koncepcije koje centriraju značaj političke zajednice – kako praktički, tako i analitički – na osnovne poluge državne vlasti.

zahtevi aktivne i agresivne moralne manjine) da nametnu jedan obrazac ponašanja kao obavezan, recimo onaj koji se odnosi na seksualnu „ispravnost“ i pristojnost, ne mogu da budu obavezni za legislativnu i sudsku vlast i predstavljaju nelegitimnu ekstenziju partikularnih etičkih ubeđenja na politiku ukupne zajednice. Ipak, da li je akcija koja od vlasti traži povećanu brigu za, recimo, uređenje parkova, i, konsekvntno tome, kažnjavanje onih koji parkiranjem automobila ili izgradnjom objekata narušavaju izgled i higijenu parka, istog značenja kao i pritisak neke grupe za kažnjavanje seksualno „devijantnih“ aktivnosti?

Nastojeći da odbaci paternalističke posledice proširenja domena i ovlaštenja političke zajednice, Dworkin doseg ove zajednice drastično sužava. Kompetencije političke zajednice identifikuju se sa domenom autoriteta vlasti, dok se aktivnost zajednice identifikuje sa aktima državne uprave (uz izuzetak participacije građana na izborima). U takvom tumačenju mnoge značajne forme političkog života, kao što su uticaji sfere civilnog društva ili javnog mnjenja u širem značenju, ne smatraju se delom političke zajednice, pa bi se čak njihov eventualni uticaj morao smatrati za nelegitimno paternalistički. Teško je poverovati da bi sam Dworkin hteo da u celini ospori uticaje partikularnih udruženja. Uz to, pored uticaja i pritiska ovih udruženja na zvaničnu politiku, ne može se zaobići njihova funkcija u oblikovanju kritičke deliberativne javnosti. Formiranje javnosti i javnog mnjenja, detektovanje i recepcija novih društvenih problema, ostaje prevashodno u domenu nevladinih kompetencija, na inicijativi civilnog društva.

Uskraćivanjem legitimiteta aspiracijama društvenih grupa da imaju uticaj i popravljaju neku praksu koja im se čini neadekvatnom ili etički neispravnom, podgrupe i savezi unutar šire političke zajednice gube političku relevantnost.²⁴ Pod „paternalizmom“ u ovom slučaju može se podrazumevati dominantni etički uticaj koji zajednica ima na svoje članstvo, ali najčešće se paternalizam vezuje za stanovište da ona mora da upotrebi metode prinude da bi promenila stavove drugih osoba, koje smatra etički neispravnima i koji navodno ugrožavaju dobrobit zajednice kao celine. U ovom drugom značenju krije se jasna represivnost većine prema slobodnom izboru

---

²⁴ Sam Dworkin smatra da forme paternalizma, kao što je angažman protiv rasizma ili genocida, jesu privlačne, mada ne vidi na koji način bi ovo poboljšalo život pojedinca koji je objekat kritičkog angažmana.

pojedince, kao i pomalo paranoična pretpostavka da tolerancija vodi ka urušavanju društvenih normi same političke zajednice koja na njima počiva. Ipak, malo je osoba (a u njih zasigurno spada i sam Dworkin) koje bi žigosali kao nepravednu brigu zajednice za pojedine njene članove, odnosno angažovanje neke skupine za promenu stavova koje smatramo da su nepoželjni ili štetni.

Razlog nesporazuma, verovatno, leži u insistiranju na odgovornosti opšte zajednice. Odgovornost za jednako i pravedno postupanje prema svim građanima snosi politička zajednica kao celina, što je i distingvira od ostalih zajednica. Insistiranje na univerzalnosti jednake brige moglo bi dovesti do zabune, pošto bi bilo koja asocijacija koja svoje članove tretira prema nekoj koherentnoj koncepciji pravde ujedno bila istinska zajednica. Politička zajednica bi time izgubila distinktno obeležje, koje je relevantno po Dworkinovu teoriju. Zbog toga se jednaka briga mora sintetizovati sa posebnom vrstom pravедnosti, u ovom slučaju sa dobro poznatom jednakošću resursa.²⁵ Zbog neophodnosti osiguranja jednake brige za sve, liberalistička koncepcija političke zajednice zastupa strogo ograničavanje majoritarizacije u većinskom odlučivanju demokratskih sistema.²⁶

Ukoliko pretpostavimo da je jednaka briga *differentia specifica* zajednice, politička zajednica se mora izdvajati svojevrsnošću svoje brige u odnosu na druge zajednice. Jednaka briga u ovom slučaju pretpostavlja teoriju pravde, kao i ukorenjenost u institucijama. Ona podrazumeva, pre svega lične i demokratske slobode građana, pravo na jednak zakonski postupak, ravnopravne životne šanse svakog pojedinca. No društvo pojedinca ne tretira jednako ukoliko na pravedan

---

²⁵ Možemo prihvatiti primedbu da pod ovim pretpostavkama različite teorije pravde mogu da odgovore na zahtev jednake brige, i cilj brojnih Dworkinovih radova jeste da pruži razloge zbog kojih je upravo jednakost resursa najplauzibilniji izraz socijalne pravde. Indikativan je Dworkinov stav da građani nemaju za cilj bilo kakve zajedničke principe, koji bi obezbedili homogenost, nego *najbolje* zajedničke principe koji mogu biti prihvaćeni u političkoj deliberaciji. (*Carstvo prava*, str. 283.) Neke od teorija, kao što je, recimo, Nozickova, se ipak teško mogu uklopiti sa brigom političke zajednice o dobrobiti svojih članova, što dovodi u sumnju tezu da je prihvatanje konzistentne koncepcije pravédnosti od strane članova dovoljan uslov za integraciju u zajednicu. Upor. odbranu teze da je vrednost zajednice subordinirana vrednosti pravédnosti u Mian, E. „The Value of Community, or How Burke Compromises Dworkin“, *Legal Theory* 9, 2003.

²⁶ Upor. Dworkin, R., „Rights as Trumps“, str. 166; „Sloboda, jednakost i zajedništvo“, str. 290-291 i 294.

način ne raspodeljuje resurse.²⁷ Jednaka briga za svakog pojedinca ostvariva je jedino pod uslovom stvarne jednakosti – pravedne distribucije, odnosno uspostavljene jednakosti resursâ. Ovakva Dworkinova pozicija odudara od monističkog liberalizma, u kojem postoji težnja da se teorijski principi predstave kao derivati jedne funkcije, kao što su jednako blagostanje, autonomija, sloboda i slično.²⁸ Adekvatna liberalna teorija bi trebala da koherenciju ideala slobode, jednakosti i zajedništva predstavi u najboljem mogućem svetlu.

U Dworkinovim stavovima nailazimo na reviziju standardne liberalne pozicije prema kojoj je zajedništvo, odnosno široka normativna saglasnost i uverenje o zajedničkoj političkoj pripadnosti date grupe ljudi, tek preduslov za pravedan i fer društveni poredak. Politička zajednica, koju Dworkin smatra „istinskom“ zajednicom povezanom reciprocitetom, solidarnošću, tolerancijom i poštovanjem prava drugog, može biti konstituisana tek pod pretpostavkom poštovanja individualnih sloboda i pri pravednoj distribuciji resursa.²⁹ Prihvatanje sebe i drugih građana kao ravnopravnih i jednako vrednih podrazumeva da svi građani imaju pravo na jednak udeo u društvenim resursima.

Iz ovako promenjenog rakursa, zajedništvo predstavlja pre cilj, prema kojem bi bila usmerena politička aktivnost građana, nego sredstvo za uspostavljanje i obezbeđenje pravednosti. Intrinzična vrednost zajedništva odvaja Dworkina od Rawlsa i brojnih liberala, koji u zajednici vide posrednu i instrumentalnu vrednost. U tom smislu oni zajedništvo shvataju bilo kao potporu koju u preklapajućem konsenzusu pružaju posebne grupe, bilo kao preduslov u smislu povoljne pozadine u kojoj mogu da se ostvare vrednosti slobode, pravednosti i nepristrasnosti. Po Dworkinovom mišljenju, građani teže da žive u pravednoj zajednici, što je u njihovim očima čini etičkim idealom. Njihov uspeh i dostojan privatni život „parazitiraju“ na zajedničkom uspehu u javnom životu. Politička zajednica ima u ovom smislu etički primat nad našim individualnim životom.³⁰

Cilj ovog rada bio je da se pojedine teorijske distinkcije učine rafiniranijima i da se dosledno rekonstruiše jedna teorija zajednice

---

²⁷ Upor. Dworkinovu raspravu „What is Equality? Part 2: Equality of Resources“.

²⁸ Termin „monistički liberalizam“ koriste Alexander i Schwarzschild u: „Liberalism, Neutrality, and Equality of Welfare vs. Equality of Resources“.

²⁹ „Liberal Community“, str. 503.

³⁰ „Liberal Community“, str. 504.

od izuzetne vrednosti, odnosno da se Dworkinovi argumenti shvate ozbiljno. Za njegova razmatranja vrednosti zajednice i dužnosti iz udruživanja mogli bismo analogno da primenimo opasku koju su Mulhall i Swift izrekli povodom Rawlsa – da u toj teoriji nema poricanja relevantnosti zajedništva, nego je reč o drugačijem shvatanju zajednice u odnosu na komunitarističko. Držeći se liberalizma, Dworkin izričito naglašava značaj zajedništva, ali ga tumači i vrednuje na drugačiji način od komunitarista.

Literatura

- Dworkin., R., – *Carstvo prava*, Filip Višnjić, Beograd 2003.
- Dworkin., R., „Sloboda, jednakost i zajedništvo“, u: *Savremena politička filozofija*, priredio J. Kiš, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1998.
- Dworkin., R., „Liberal Community“, *California Law Review*, vol. 77, 1989.
- Dworkin., R., *Sušтина individualnih prava*, CID, službeni list Srbije i Crne Gore, Beograd, 2001.
- Dworkin., R., „Rights as Trumps“, u: *Theories of Rights*, Waldron, J. (ed.), Oxford, Oxford University Press, 1992.
- Dworkin., R., „What is Equality? Part 2: Equality of Resources“, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 10, No.4, 1981.
- Alexander, L., and Schwarzschild, M., „Liberalism, Neutrality, and Equality of Welfare vs. Equality of Resources“, *Philosophy and Public Affairs*, vol. 16. No. 1., 1987
- Lagerspetz, E. „Ronald Dworkin on Communities and Obligations: A Critical Comment“, *Ratio Juris*, No. 1 March 1999.
- Mian, E., „The Value of Community, or How Burke Compromises Dworkin“, *Legal Theory* 9, 2003.
- Mulhall, S., and Swift, A., „Rawls and Communitarianism“ u: *The Cambridge Companion to Rawls*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Michal Sládeček

DWORKIN'S LIBERAL THEORY
OF COMMUNITY

Summary

The paper is an analysis of Dworkin's attempt to develop, within liberal theory, a conception of community and associative obligations, where community is taken as a particular intrinsic value. Certainly, this attempt encounters various difficulties, like the insufficiently robust distinction between political community and other types of communities, as well as Dworkin's too narrow delimitation of the scope of activities and competences of political community. It is argued nevertheless that this endeavor is highly significant, complementing substantially the theoretical concerns of standard liberal theories.

Key words: liberalism, associative obligations, community, political community.